

Hans Sydow

TONESPACE – mere end musik

Et musikalsk eksperimentarium
på Vestjysk Musikkonservatorium

PUFF - en skriftserie om **p**ædagogisk **u**dvikling, **f**orskning og **f**ormidling.

PUFF

Skriftserie fra Vestjysk Musikkonservatorium
om pædagogisk udvikling, forskning og formidling.

Hans Sydow
Tonespace – mere end musik
Et musikalsk eksperimentarium på Vestjysk Musikkonservatorium

PUFF nr. 4-08

Januar 2008

VMK Forlag
Vestjysk Musikkonservatorium
Kirkegade 61, 6700 Esbjerg.
Tlf: +45 76104300 · Fax: 76104310 · e-mail: info@vmk.dk
www.vmk.dk

Ansvarshavende redaktør:
Carl Erik Kühl
E-mail: cek@vmknet.dk

Tryk: Fællestrykkeriet - SUN
Aarhus Universitet
Universitetsparken, bygn. 1163
8000 Århus C.

ISBN 978-87-89919-07-2

PUFF

fra Vestjysk Musikkonservatorium

PUFF kan afhentes eller rekvireres gratis på Vestjysk Musikkonservatorium, så længe oplaget rækker.

PUFF bringer primært artikler fra skribenter med tilknytning til Vestjysk Musikkonservatorium, men alle interesserede er velkomne til at indsende bidrag til redaktionen med henblik på trykning

Elektroniske udgaver af PUFF fås på adressen:
www.vmk.dk

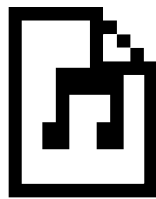
I øjeblikket kan følgende skrifter rekvireres:

1-07	Mogens Christensen: Ugler i musen. Om viden, tænkning og refleksion på musikkonservatoriet.
2-07	Fredrik Søegaard: Lyden af Viking. Et musikformidlingsprojekt i en virksomhed.
3-07	Carl Erik Kühl: Auditiv analyse. Helhed og del. Lighed og forskel. Stabilitet og forandring
4-07	Hans Sydow: Tonespace – et musikalsk eksperimentarium

Hans Sydow

TONESPACE - mere end musik

Et musikalsk eksperimentarium på Vestjysk Musikkonservatorium

TONESPACE

Introduktion

Tonespace er navnet på Vestjysk Musikkonservatoriums elektroniske projektuddannelse. Computeren er hovedinstrumentet, som bruges til at skabe, spille og formidle elektronisk musik og lydkunst – på en måde, der rækker ud over musikken i sig selv.

Tonespace er også navnet på et hus, som endnu ikke er bygget. Det er rektor Axel Mommers vision om et musikalsk eksperimentarium, hvor man skal kunne lege sig til erfaringer med lyd og musik i ét stort rum - et *Tonespace*, hvor musikalsk grundforskning og undervisning foregår side om side med publikumsrettede aktiviteter og oplevelsesbaseret musikformidling.

Da vi i 2004 startede *Tonespace*-uddannelsen, lå byggeriet endnu langt ude i fremtiden, og derfor valgte vi, at uddannelsen skulle være den første byggesten i det musikalske eksperimentarium. Vi havde endnu ikke huset, men var allerede i færd med at skabe indholdet. På denne måde hænger *Tonespace*-

uddannelsen, den årlige *Tonespace*-festival og det kommende *Tonespace*-hus sammen, som et eksperimentarium, hvor nye udtryks- og præsentationsformer undersøges.

Musikalske transformationer

I samarbejde med Esbjerg Ensemble arbejder vi i øjeblikket på en workshop og en koncert med overskriften *Transformationer*. Projektet handler om at skabe dialog mellem den elektroniske og den akustiske musik. Workshoppen finder sted i februar 2008, og resultatet præsenteres ved en gallakonzert ved *Tonespace*-festival i maj måned 2008.

Til workshoppen har de studerende på *Tonespace* skabt en række elektroniske kompositioner, som nu er ved at blive bearbejdet til akustiske værker af arrangører og komponister med indgående kendskab til ensemblet. Målet er, at de studerende skal få en oplevelse af, hvilke muligheder det giver at kombinere ensemblets akustiske instrumenter med computerens mulighed for at inddrage al verdens lyd. Samtidig giver projektet det 40-års jubilerende Esbjerg Ensemble mulighed for at afprøve nye koncert- præsentations- og formidlingsformer.

Når publikum kommer ind til koncerten, vil de opleve, at der allerede er stemmer i koncertsalen. De stammer fra Andreas Busk-Jepsens *Voice Über*, en hommage til den nyligt afdøde tyske elektronmusikpionér Karlheinz Stockhausen. I *Voice Über* remixer Andreas Busk-Jepsen Stockhausens *Gesang der Jünglinge* ved at lade 8 stemmer associere frit over deres oplevelse af værket. I remixet høres kun de 8 stemmer tale i 8 højttalere på 8 forskellige sprog. Deres associationer er meget individuelle og har umiddelbart kun én ting til fælles: Deres udsagn har præcis samme varighed som det oprindelige værk: 13 minutter. *Voice Über* kan måske beskrives som en slags lyd-kig ind i hovedet på ham eller hende, der sidder ved siden af ved koncerten. Hvad tænker han eller hun lige nu? Oplever de musikken ligesom mig? Og før vi når at tænke den tanke færdig, er vi allerede i gang med koncertens næste værk.

Lydhistoriske støjkasser

Værket *Voice Über* er indirekte et resultat af undervisningen i *lydhistorie* og *elektronisk musikprojekt*, hvor vi gennemgår det 20. århundredes lydhistorie fra futuristerne over *musique concrète* til electronica. Jeg plejer i den forbindelse at påstå, at den første sampler blev skabt af futuristerne i 1913, at den første rapper var dadaisten Kurt Schwitters i 1922, at harddiscrecording blev opfundet af filmmanden Walter Ruttmann i 1929, og at DJ-kulturen blev skubbet i gang af Pierre Schaeffer ved verdens første højttalerkoncert i Paris i 1948. Præcis hvordan det hænger sammen, må man søge optagelse på *Tonespace* for at finde ud af!

I faget *elektronisk musikprojekt* omsættes de historiske punktnedslag nemlig i praksis i form af øvelser og opgaver. Eksempelvis ender gennemgangen af futuristisk musik med, at de studerende skal bygge deres eget instrument, inspireret af futuristernes *Intonarumori*. Navnet er sammensat af det italienske ord for støj *rumore* og så det at *intonere*. Det handler altså om at stemme støjen, så den kan bruges som et instrument sammen med de gamle akustiske orkesterinstrumenter.

Målet med denne historisk funderede undervisning er, at de studerende skal lære, at der går næsten 100 års historie forud for den musik, de i dag skaber med computeren. Det er med andre ord ikke en døgnflue, som blev indfanget på et drengværelse i forgårs, men et stykke kulturhistorie, som vi ikke bare skal lære om, men også kan lære af. Således er hele remix-kulturen en slags musikalsk genfortælling eller -fortolkning, hvor vi kan zoome ind og stille skarpt på eksisterende værker og folde dem ud på en ny måde.

Remixet bliver en slags pendant til det, man indenfor den akustiske musik kalder opførelsespraksis. Og set på denne måde bliver *Voice Über* en musikalsk genfortælling af Stockhausens *Gesang der Jünglinge*, så vi på ny kan få øjne og ører for det, vi troede, vi allerede kendte, men måske for længst var holdt op med at høre, når vi lyttede til det.

Uden noder og klaver

Da *Tonespace*-uddannelsen startede, var ansøgerantallet til konservatorierne faldende. Forklaringen skal måske søges i det forhold, at der nu er flere generationer, som har fået deres største musikalske oplevelser gennem indirekte musik – radio, cd, internet. De kan ikke se nødvendigheden af det reproducerende dannelsesideal inden for den klassiske musik. Eller som DJ'en Mix Master Morris sagde allerede for ti år siden: “Nu har vi haft 70 år med optagelser af musik – nu samler vi!”

Et af de hårdtslående spørgsmål, vi har mødt i forbindelse med opstarten af *Tonespace*-uddannelsen, er: “Hvordan kan I være med til at sænke standarden på denne måde?” Udtalelsen faldt ved en konference, og en af mine kolleger blev ved samme lejlighed slået med en dametaske af en ældre kollega i faget hørelære for at have udtalt, at man hverken skulle kunne læse noder eller spille klaver for at komme ind på *Tonespace*.

Det musikalske projekt har jo aldrig stået stille – Mozart har også været moderne en gang. Derfor er det helt naturligt at konservatorierne også indoptager denne nye form for musik – ikke ved at sænke standarden for, hvad man skal kunne for at gå på et konservatorium, men ved at sætte en ny standard for, hvad man skal kunne med et instrument som computeren, der på mange måder er et af de mest centrale instrumenter i det 21. århundredes musik.

For noder og klaver er på mange måder et forældet *interface*, når det handler om at skabe og spille elektronisk musik og lydkunst. Og den enkle og geniale pointe, som har ligget bag konkretmusikken, siden Pierre Schaeffer i 1948 afholdt verdens første højttalerkoncert i Paris, er at skabe samtidsmusik af samtidens lyd.

Det var et umådeligt vigtigt vendepunkt, der på denne måde fandt sted i musikken efter 2. verdenskrig, hvor de gamle akustiske instrumenter indimellem lød, som om de blev tvunget til at gengive lyden af den moderne verden. Nu kunne man med båndoptageren, mikrofonen og højttaleren som

instrumenter pludseligt gengive verden, sådan som den lød, ved at anvende hverdagens lyd som et musikalsk instrument.

“Else Marie Pades *Symphonie Magnetophonique* (1958) åbner med lyden af en havmåges klagende skrig – eller lyden af et storby-pendlertogs hvinende bremses ... eller lyden af et tigeragtigt rovdyr i angreb? Et voldsomt komplekst billede med skiftende motiver formet til et komplementært erfaringsudtryk på en måde, som ingen anden kunstform ville kunne det”, skriver Paul Shoemaker, kritiker på Internet-musikmagasinet MusicWeb, i bogen *Livet i et glasperlespil* om Else Marie Pades hovedværk inden for konkretmusikken.

“Hvad vil der ske med *Symphonie Magnetophonique*, når pendlertog får lydløse bremses, når havnefronter og gyder er så rene, at havmåger og hjemløse katte kun findes i dyrehaver?”, fortsætter Shoemaker med at spørge, og han svarer selv på spørgsmålet: “Vi vil studere og erindre lyden af det tyvende århundredes byer for at kunne værdsætte *Symphonie Magnetophonique*. Stor kunst inspirerer os til at holde historien levende.”¹

Akustisk bevidstgørelse

I stedet for hørelære har vi sat *akustisk bevidstgørelse* på skemaet: “Her undersøges fænomenet lyd og i særlig grad lydens interaktion med den menneskelige høremekanisme. Tilgangen til området vil være eksperimenterende og kreativ snarere end videnskabelig, hvilket vil sige at der tages udgangspunkt i de studerendes subjektive, kvalitative vurderinger af lyd, der siden søges bevidstgjort gennem undervisningen”, fortæller Martin Stig Andersen, som har skabt faget specielt til *Tonespace*. I fagbeskrivelsen hedder det bl.a.: ”Grundstenen i denne tilgang er Pierre Schaeffers “musikalske forskning” (et en gang provokerende modsvar til “musikvidenskaben”), der som antydnet indeholder et stort element af “hands on”. Akustisk bevidstgørelse adskiller sig, som det også er tilfældet med Pierre Schaeffers “lydobjekt-hørelære”, fra traditionel hørelære ved ikke blot at være træning i at lytte til eksisterende musik, men omvendt at være et dynamisk, udforskende

eksperimentarium; et nødvendigt forstadie til musik.”²

Men I kan godt lægge dametaskerne væk derude. For bedst som vi havde afskaffet noder og klaver, dukkede begge dele op som et ønske fra de studerende. Derfor har vi skabt faget *integration*, hvis mål det er at give de studerende en bred almenviden omkring musikkens grundbegreber og byggesten. “Integration er et brobygningsfag i forhold til de rytmiske/klassiske uddannelser på konservatoriet og *Tonespace*. Det er her muligt at stifte bekendtskab med nogle grundlæggende traditioner og begreber om musik, som er hverdagsprog for de fleste musikere, såsom nodekundskab, formlære og musikalske stilarter”, fortæller Claus Gahrn som har været med til at bygge faget op.³

Musik udenfor koncertsalen

Det er en vigtig del af *Tonespace*-uddannelsen at eksperimentere med at præsentere musik på andre måder end den traditionelle koncertform. *Music outside the concert hall* kalder *Tonespace*'s gæsteprofessor Charlie Morrow det: “Jeg er eventmager, og i mange år var størstedelen af mit arbejde som kunstner koncentreret omkring lyd og musik udenfor koncertsalen. I 1960'erne blev jeg klar over, at størstedelen af al musik ikke var nedskrevet, men i stedet op gennem historien eksisterede udendørs som en del af menneskers arbejde, af børns leg eller af gudsdyrkelsen. Koncertsalen begyndte at fremstå meget upraktisk for mig. I virkeligheden virkede den unaturlig på mig. Først og fremmest var den for stille – og jeg begyndte derfor at lave alle mine værker udendørs.”⁴

I *Tonespace* arbejder vi sammen med Charlie Morrow om at bringe disse erfaringer indendørs igen gennem etableringen af hans 3D-lydsystem på Vestjysk Musikkonservatorium. På denne og andre måder ønsker vi at udfordre koncertsalen som institution. “Vi hører normalt i 3D”, forklarer Charlie om idéen bag hans *MorrowSoundCube*. “Vores perceptionssystem er gearret til at holde os i live, til at beskytte os – så vi reagerer hurtigt, hvis nogen prøver at

æde os, eller hvis vi selv vil fange noget for at spise det. Så når det handler om vores overlevelse som mennesker, handler lyden om at kunne orientere sig – vi har brug for at vide hvor lyden kommer fra. Og vi registrerer med det samme i hjernen om det er oppe eller ned, til højre eller til venstre. Så 3D er vores natur – det er sådan vi sanser verden.”⁵

Den elektroniske musik har altid haft det dårligt med de traditionelle koncertformer. De utilpassede elektroner har været lige hjemløse ved kunstmusikkens højtalerkoncerter i den klassiske koncertsal, som electronica-musikken har været det på rockscenen. Eller som Bjørn Svin, lærer i Musikteknologi på *Tonespace*, udtrykker det: “Hvorfor gør man egentlig ikke op med rockkoncerttraditionen på electronica-scenen? Manden bag laptoppen, siddende og stift stirrende, er som hovedregel ikke særlig interessant. Hvad med at fjerne fokus fra ham og bruge synssansen på noget andet? Mange komponister laver færdigt arrangerede værker, der skal afspilles præcist og uberørt. Sådanne folk kunne f. eks. lave lys i rummet *live* til deres egen musik, eller noget helt andet. Når man først har fjernet sig fra rockkoncertformen, åbnes et væld af muligheder!”⁶

Rum for lydkunst

Personligt arbejder jeg med *installationskoncerten* som betegnelse for en oplevelse, der bevidst placerer sig mellem koncertsalen traditionelle koncert og kunstmuseets lydinstallation. Altså et værk, der har en start og en slutning, og som samtidig installeres i et rum. Oplevelsen af værket vil være afhængig af, hvor lytteren befinder sig i rummet, og værket kræver således lytterens aktive medleven.

Et eksempel herpå er *Sagnsymfoni/Mythophonia*, en lydinstallation, jeg har vævet sammen af stemmer, der fortæller sagn fra hele landet – og resten af verden: professionelle fortællere, børn og lokale fortællere med snart glemte dialekter. Sagnene kommer fra forfatteren Wivi Leths samling af *Danske Folkesagn* og blandes i mine hænder med fortællingen om Babelstårnet,

optagelser fra Ground Zero i New York og optagelser af folkemusik fra hele verden.⁷ I *Sagnsymfoni/Mythophonia* bruser et hav af stemmer, lyd og musik, som fortæller historien om en kultur på tværs af landegrænser.

Indtil nu har lydinstallationen været præsenteret på *Diapason Sound Art Gallery* i New York, Charlottenborg i København, Museet for Samtidskunst i Roskilde, *Tonespace* i Esbjerg og Kulturministeriet i København. For hvert nyt sted *Sagnsymfoni/Mythophonia* besøger, tilføjes nye sagn, stemmer og instrumenter til installationen, der således kommer til at handle om identitet frem for nationalitet. For folkekulturen har aldrig kendt til landegrænser. *Sagnsymfoni/Mythophonia* er altså ikke bare et værk, men et rum, hvor publikum får mulighed for at sanse vor fælles erindring og derigennem måske forstå sin egen tid.

Den danske lydkunstner Jacob Kirkegaard, som tidligere har undervist på *Tonespace*, åbnede i marts 2007 sit seneste værk *Broadway 2007* på Swiss Institute i New York. Det er en installation, hvor lyden af rummet *er* værket – og det afspilles ikke bare *i* rummet, men *med* rummet som højttaler. Jacob Kirkegaard optog lyden af bygningens fem bærende smedejernssøjler og afspillede dem efterfølgende gennem en række vibratorer, som omdannede de fem søjler til højttalere, der gengav deres egen lyd: lyden af Broadway 2007.

Værket er typisk for Jacob Kirkegaard, som har skiftet den musikhistoriske rolle som guddommelig komponist ud med en mere ydmyg position som et medie, igennem hvem et givet lydmateriale afspilles og gennemspilles. Lige så typisk er diskussionen om, hvorvidt det er musik. For dengang som nu kaster konkretmusikken diskussion af sig: er lyd virkelig musik, og er Kirkegaard virkelig komponist, når han blot optager og gengiver verdens lyd?

Svaret er naturligvis ja! For virkeligheden kan godt selv – det handler blot om at lytte og genfortælle.

En elektronisk projektuddannelse

Tonespace handler altså ikke bare om at skabe og spille elektronisk musik og lydkunst, men også om at sætte musikken og computeren ind i en ramme, der rækker ud over musikken selv. Det handler om formidling af, med og om musik. *Tonespace*-uddannelsen er en hybrid, som kombinerer musik- og projektuddannelse og tilbyder sig til de nye blandingsformer indenfor kunst- kultur- og medieverdenen, som etableres i disse år. Det vil sige, at de studerende dels arbejder med projekter, som tager udgangspunkt i deres egen musik eller formidling af andres musik, men fremfor alt også lærer at bruge musikken til at formidle budskaber udover musikken i sig selv.

Det er kendetegnende for *Tonespace*, at uddannelsen i sine fag er i stand til at rumme både de konceptuelt stærke, men teknologisk svage – og de teknologisk stærke, men konceptuelt svage. Begge grupper har potentialer, som kan udvikles gennem uddannelsen. Det gør *Tonespace* til et unikt uddannelsesstilbud i Danmark, der rækker ud over konservatoriets traditionelle virke ved at kombinere en kunstnerisk uddannelse med *project management* og *entrepreneurship*.

Projektfaget på *Tonespace* tilrettelægges i samarbejde med Christer Lidzelius, direktør for *Kaospiloterne* i Århus. Der undervises i både klassisk og dynamisk projektdesign, og de studerende får redskaber til at arbejde med projektudvikling og projektrealisering. Herudover arbejdes der med emner som idéudvikling, fundraising, PR, presse og formidling.

“Et musikalsk Google Earth” – sådan kalder Jakob Weigand Goetz *Open Space*, en ny formidlingsplatform på internettet for musik, på tværs af genrer og musikpolitiske skel. Han har været med til at etablere faget *internet musikformidling*, hvor der undervises i opsætning af website, herunder koncept, grafik og design.

I *visuel musikformidling* gives der en overordnet introduktion til samspillet mellem musik og film, og til nutidige muligheder ved brugen af video. “Oprindeligt var samspillet mellem musik og film/tv en kompliceret, dyr og tidskrævende proces. I dag er den ligetil og billig. Vi ser på, hvilke fortælle-

tekniske muligheder der er, og hvordan visualiseringen af musikken kan gøre den mere forståelig for lytteren/seeren. Samspillet mellem det abstrakte og det konkrete. Og ikke mindst: vi ser på det i et pragmatisk perspektiv – hvordan gør man det rent teknisk, hvad skal der til? Der er *hands on* fra starten.”, fortæller TV-manden Ketil Teisen, som underviser i faget, og han spørger videre: “Kan billeder konkretisere musik? Kan vi nå nye målgrupper gennem visualiseringer? Hvilke konkrete muligheder er der? Kan visualiseringen give nye musikalske æstetiske muligheder? Kan vi skabe og bruge nye typer rum?”⁸

Det er i dag ikke nok at uddanne musikere på højt niveau, de skal også uddannes til den arbejdsvirkelighed de kommer ud til, efter endt studieforløb. Derfor etablerer *Tonespace* en række praktikforløb: undervisningspraktik på *Tonespace*-MGK på Kulturskolen i Esbjerg og valgpraktik hos en række samarbejdspartnere, bl.a. Center for Kunst og Videnskab i Odense, som arbejder med sceniske præsentationer af videnskabsresultater.

For vores kandidater ligger der en oplagt arbejdsmulighed i at være med til at modernisere musikskolerne ved at få computeren ind som instrument og i det hele taget få den på den musikalske dagsorden. Det at arbejde med elektronisk musik skal selvfølgelig starte netop på musikskolerne, lige som al anden form for musikindlæring, hvis feltet for alvor skal have mulighed for at udvikle sig.

Tænk for eksempel bare på alle de børn, der i dag bruger computeren som legeredskab: De har en legende tilgang til den, den er nærmest en del af dem selv. Det samme gælder mobiltelefonen. Disse redskaber har også en stærkt kreativ side, de kan bruges til andet og mere end kommunikation, spil og leg – der ligger en stor mission for kommende *tonespacere* i at være med til at rykke den dagsorden.

Om forfatteren:

Hans Sydow er komponist, lydkunstner og koordinator for Tonespace uddannelsen.

WEBSTEDER

Artiklens forfatter og projektet *Sagnsymfoni*

www.sydow.dk

www.open-space.dacapo-records.dk/?page=player&search=sydow

www.dr.dk/P2/lyttilnyt/Podcast/Ipod%20Orchestra/20061020143731.htm

Tonespace-uddannelsen:

www.vmk.dk/3/default.asp?MenuID=316&UndermenuID=694&VersionID=78

www.tonespace.blogspot.com

Esbjerg Ensemble og Andres Busk-Jepsen:

www.esbjerg-ensemble.dk

www.profile.myspace.com/index.cfm?fuseaction=user.viewprofile&friendid=241691470

Else Marie Pade:

www.dvm.nu/hierarchy/theme/emp/03magnet/index.tkl?type=theme

Martin Stig Andersen:

www.martinstigandersen.dk

Claus Gahrn

www.clausgahrn.dk

Charlie Morrow:

www.cmorrow.com

Bjørn Svin:

www.gaffa.dk/pedia/index.php/Bj%C3%B8rn_Svin

Jacob Kirkegaard:

www.fonik.dk

Link til Kaospiloterne:

www.kaospilot.dk

Open Space og Jakob Weigand Goetz:

www.open-space.dk

www.txture.net

Ketil Teisen:

www.teisen.dk

Center for Kunst og Videnskab, Syddansk Universitet:

www.kunstogvidenskab.sdu.dk

NOTER

¹ Sydow, Hans (red.), 2007, *EMP – Livet i et glasperlespil*, Resonance.dk, s. 115 (oversat af Thorbjørn Tønder Hansen).

² Citatet stammer fra fagbeskrivelsen for *Tonespace*-uddannelsen. Læses på: www.vmk.dk/3/default.asp?MenuID=316&UndermenuID=694&VersionID=78

³ Se note 2.

⁴ Sydow, Hans, 1006, "Babelstårnet 2006", *Dansk Musiktidsskrift*, 2006-07, 3, s. 100-101.

⁵ Se note 4.

⁶ Se note 2.

⁷ Wive Leth, 2002, *Danske Folkesagn*, Sesam.

⁸ Se note 2.